

امنیت ملی: رهیافته‌ها و آثار

اصغر افتخاری*

مقدمه

«از نسل حاضر سؤال کنید که: می‌خواهی دنیا پنجاه سال دیگر چگونه باشد؟ و یا این که: مایل هستی پنج سال دیگر زندگی‌ات چگونه باشد؟ پاسخها اغلب این گونه شروع می‌شود: اگر هنوز دنیایی باشد، و یا این که: به شرط آن که هنوز زنده باشیم... ما با نسلی روبرو هستیم که به هیچ وجه مطمئن نیست آینده‌ای داشته باشد.» (۱)

در تصویری که جرج والد عرضه داشته به شکل نمادینی از احساس عدم امنیتی که گریبانگیر نسل حاضر است پرده برمی‌دارد. تکاپوی شدید دولتها در سطح جهان جهت نیل به آن چیزی که امنیت ملی می‌خوانندش حکایت از این اضطراب دارد. شاید اغراق‌آمیز نباشد اگر بگوییم نسل حاضر بیش از هر چیز دیگری در آرزوی کسب امنیت است. با نگاهی به تاریخ بشر از آغاز تا کنون، به نظر می‌رسد تقاضا برای امنیت همیشه مطرح بوده و بشر در قالب

* دانشجوی دوره دکترای جامعه‌شناسی سیاسی

هدف اصلی نویسنده از نگارش این مقاله به دست دادن تصویری کلی از تحقیقات به عمل آمده در خصوص امنیت ملی می‌باشد. برای این منظور بیش از پنجاه عنوان کتاب - که بیشتر به زبان انگلیسی می‌باشند - مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته‌اند. مؤلف ضمن بررسی این کتب، اقدام به دسته‌بندی موضوعی آثار و معرفی آنها به صورت مستقیم (درون متن) و غیرمستقیم (در پااورقیها) کرده‌است. در ضمن جهت تسهیل درک مطالب کتب موردنظر در ابتدای هر قسمت بحث تحلیلی مطرح شده که ناظر بر محتوای کلی منابع هر بخش است.

مهمترین عناوین مورد بحث در مقاله عبارتند از: تعاریف و نظریه‌های مختلف دو حوزه امنیت ملی، راهبردهای پیشنهادی، ابعاد مختلف امنیت ملی (نظامی، اقتصادی، زیست‌محیطی و فکری) و پژوهشهای موردی (جهان سوم، آسیا، اروپا و امریکا). در مجموع توضیحات مندرج در این مقاله می‌تواند راهگشای محققانی باشد که مایل به پژوهشهای بنیادین در خصوص امنیت ملی هستند.

استراتژیهای مختلف سعی در تحصیل آن داشته است ولیکن هیچ گاه این متاع گران قدر برای همگان حاصل نیامده و نتیجه عملی این تلاشها چیزی نبوده است، مگر تلاش بیشتر آن هم به امید آن که این احساس اطمینان بخش روزی تحقق یابد. «استفان اسپندر»^۱ به سال ۱۹۶۹ در بیان التهاب توأم با احساس عدم امنیت انسان معاصر این چنین اظهار داشته: آینده همچون یک بمب ساعتی که مدفون است ولی صدای تیک تاک آن اکنون به گوش می رسد،^(۲) و همه این مطالب ما را به اهمیت هرچه بیشتر امنیت ملی آگاه می سازد. وجود چنین اهمیتی است که فلسفه وجودی حجم عظیمی از آثار در باب امنیت ملی را شکل می دهد.

امروزه شاهد طرح مسأله امنیت ملی از منظرهای متفاوت می باشیم به گونه ای که در یک تقسیم بندی کلان می توان آنها را به دو دسته عمده تقسیم کرد: کتبی که در آنها مباحث نظری امنیت ملی بررسی شده اند و کتبی که مصادیق عینی امنیت ملی در آنها مد نظر می باشد. هر یک از این دو گروه مشتمل بر طیف وسیعی از آراء است که لحاظ کردن آنها در بنای یک نظریه جامع و مانع - در هر زمان - از امنیت ملی ضروری می نماید. با عنایت به تنوع دیدگاههای فوق است که می باید امنیت ملی را یک مفهوم "چند بُعدی"^۲ دانست، مفهومی که با توجه به زمان و مکان معنای خاص خود را می یابد و شکل ویژه ای پیدا می کند.^(۳) از مجموع این ملاحظات می توان نتیجه گرفت که بُعد نظامی بعنوان اولین مؤلفه شکل دهنده امنیت ملی در دیدگاه سنتی،^(۴) اهمیت خود را تا حدودی از دست داده و مطابق گفته «اسویر لودگار»^۳ امروزه ابعاد غیرنظامی - از قبیل اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، زیست محیطی و... که هر روز زیادتر هم می شوند^(۵) - مرکز ثقل مطالعات امنیتی را تشکیل می دهند.^(۶)

کلاف سردرگم امنیت ملی^(۷) هم اکنون با سؤالات بسیاری مواجه است که پاسخ به آنها در شفاف شدن معنا، ابعاد، مؤلفه ها، راهبردها و مدل های مختلف تأمین امنیت در یک واحد سیاسی ضروری می نماید.^(۸) در این نوشتار اگر چه بررسی موضوعات فوق و یافتن پاسخهایی علمی برای آنها، مد نظر ما نمی باشد ولیکن با طرح عناوین کتب منتشره در این حوزه، زمینه مناسب جهت انجام دادن این مهم را فراهم خواهیم ساخت. برای

1- Stephan Spender

2- Multi - dimensional

3- Sverre Lodgaard

این منظور سعی شده باغور و بررسی در حوزه پژوهشهای مربوط به امنیت ملی، اولاً: مهمترین عناوین گزینش شوند، ثانیاً: کلیه کتابهای انتخاب شده، مورد بررسی کلی قرار گیرند، ثالثاً: عناوین با توجه به محتوایشان در چند گروه عمده دسته‌بندی و عرضه گردند. در نتیجه بیش از پنجاه عنوان کتاب به صورت مستقیم و غیرمستقیم در مقاله حاضر به اجمال معرفی شده‌اند که امید می‌رود برای علاقه‌مندان به تحقیقات در حوزه امنیت ملی ثمربخش بوده باشد. بدیهی است که این فهرست طی مطالعات بعدی تکمیل و بر غنای آن افزوده خواهد شد.

در خصوص روش نگارش مقاله نیز ذکر سه مطلب ضروری می‌نماید، نخست آن‌که: در ابتدای هر عنوان اصلی، کلیاتی تحلیلی درباره موضوع آمده است که در درک هرچه بهتر محتوای عناوین معرفی شده، کمک‌ساز است. دوم آنکه: سعی شده در مقام تحلیل از منابع دیگری که در این مقاله محل استناد نبوده‌اند، استفاده شود تا نقص احتمالی مقاله مبنی بر جامع نبودن آن نیز جبران شود. بنابراین مؤلف در مقاله حاضر به دو صورت اقدام به معرفی آثار برگزیده در مورد با امنیت ملی دست زد. تعدادی از عناوین در متن مقاله معرفی شده‌اند و تعدادی هم در نگارش توضیحات تحلیلی مورد استناد قرار گرفته‌اند که مشخصات کتاب شناختی آنها تماماً در یادداشتهای آخر مقاله به طور کامل همراه با ذکر عناوین کتاب‌های مشابه آمده است. مطلب آخر آن‌که، در معرفی آثار توجه اصلی به منابع لاتین معطوف بوده، با این حال به اقتضاء شرایط در مقام تحلیل مطالب به بعضی از آثار تألیفی و یا ترجمه شده به زبان فارسی هم استناد شده است. در ضمن در مواردی که مشخصات کتاب شناختی اثر به صورت کامل موجود نبوده، از علامت سؤال (؟) به هنگام معرفی استفاده شده است.

الف) امنیت ملی: تعاریف و نظریه‌ها

میزان توسعه مفهومی هر واژه را می‌توان با رجوع به میزان استغناء متون موجود درباره آن مفهوم روشن ساخت. برای مثال درخصوص مفهوم مهمی چون قدرت مشاهده می‌شود که آثار علمی قابل توجهی تحریر شده‌اند که ابعاد تجربی و نظری موضوع را مورد تأمل قرار داده‌اند. همین امر ما را وامی‌دارد تا از «قدرت» چونان مفهومی که متناسب با شرایط امروز توسعه یافته است یاد کنیم. اما مفهوم «امنیت ملی» علی‌رغم

اهمیتش توانسته همپای تحولات فزاینده این حوزه در سطح داخلی و جهانی پیش رود. به گونه‌ای که «باری بوزان»^۱ از آن به مثابه یک مفهوم «عقب مانده» یاد می‌کند که تا دهه ۱۹۸۰ کار جالب توجهی در خصوص تعریف و تحدید روزآمد آن صورت نگرفته است. (۹) البته نباید فراموش کرد که در همین دوران آثار قلمی افرادی چون هدلی بول^۲، برنارد برودی^۳، فرانک تراگر^۴ و فرانک سیمونی^۵ ارائه می‌شوند که در زمان خود آغازگر راه تازه‌ای در حوزه امنیت ملی شناخته می‌شدند. (۱۰)

تعاریف خام و یا پخته‌ای که از امنیت ملی تاکنون بیان شده بعضی از پژوهشگران را همانند «بارنت»^۶ به آن جا رهنمون شده که قائل به ابهام ذاتی این مفهوم گشته (۱۱) و اظهار می‌دارند که: امنیت ملی مفهومی است که در ذیل آن هر کاری ممکن است صورت پذیرد. به عبارتی امنیت ملی پوششی است برای انجام گرفتن هر نوع اقدام و عمل. (۱۲) این رأی رادیکالی به وسیله کلودزیج^۷ تعدیل شده، بدین صورت که وی اساساً معتقد است حوزه مفهومی امنیت ملی باید وسیع باشد تا بتواند تنوع مصداقی موجود را در عصر حاضر پوشش دهد. (۱۳) وجود چنین وسعتی در مفهوم امنیت ملی است که عملاً سیاست‌گذاران مختلف را قادر می‌سازد تا از آن متناسب با شرایط ویژه کشور خود بهره ببرند و این یعنی کارآمدی عینی هرچه بیشتر مفهوم امنیت ملی. (۱۴) در مجموع برای عدم پردازش دقیق و علمی مفهوم امنیت ملی علل متعددی را می‌توان ذکر کرد از آن جمله:

اول: پیچیدگی ذاتی مفهوم که میزان رغبت محققان را کاهش می‌دهد. (۱۵)
دوم: حاکمیت دیدگاه واقع‌گرایانه که منجر به سلطه مفهوم قدرت و تبعی شدن مفهوم امنیت نسبت به مفهوم قدرت شده و همین امر استقلال مفهومی «امنیت ملی» را از بین برده است.

سوم: رویه جنبشهای ضد رئالیستی در اواخر دهه ۱۹۷۰ به گونه‌ای بود که ضمن نقد رئالیسم به معرفی مفهوم جذاب صلح از خود اقبال نشان دادند و در نتیجه مفهوم امنیت

1- Barry Buzan

2- Hedly Bull

3- Bernard Brodie

4- Frank Trager

5- Frank Simonie

6- Richard J. Barnet

7- Edward A. Kolodziej

همچنان در دوره تازه پژوهشی دچار بی‌مهری شد. این حالت در واکنش‌های اخیر علیه رئالیسم نیز همچنان مشهود است به گونه‌ای که شاهد طرح مفهوم «وابستگی دسته‌جمعی»^۱ می‌باشیم و از اقبال به مفهوم امنیت به معنای واقعی سراغی نمی‌توان گرفت. (۱۶)

حال با عنایت به توضیحات فوق، به معرفی آثاری خواهیم پرداخت که مؤلفان آنها در مقام به دست دادن تعریف و نظریه مشخصی در خصوص امنیت ملی بوده‌اند:

● بوزان در مردم، دولتها و هراس (۱۷) ضمن اشاره به اهمیت مبحث امنیت ملی در سطوح فردی، ملی و جهانی از ارتباط این سطوح با یکدیگر سخن رانده است. البته تأکید اصلی مؤلف بر روی امنیت ملی و نقش دولتها در عرصه روابط بین‌الملل جهت تحصیل آن می‌باشد. گام نخست در این زمینه باز تعریف مفهوم اولیه امنیت است که در شکل‌گیری روابط فیما بین دولتها جهت نیل به امنیت ملی تأثیر بسزایی بر جای گذاشته است. بوزان از رویکردهای گوناگون موجود در این حوزه به شکل انتقادی یاد می‌کند. رویکرد ایده‌آلیستی که با عنایت به مفهوم صلح معنا می‌شود و رویکرد رئالیستی که بر محور مفهوم قدرت می‌گردد، هر دو در دهه ۱۹۸۰ ناکارآمدی خود را به‌زعم مؤلف نشان داده‌اند و ایده «امنیت مشترک» برآیند تلاقی این دو رویکرد است که از مقبولیت بهتری برخوردار می‌باشد. امنیت مشترک که آن را اولین بار کمیسون پالم به سال ۱۹۸۲ طرح کرد به جای تعیین اولویت‌های امنیت ملی برای کشورها، بیشتر بر وابستگی متقابل امنیتی تأکید می‌ورزد. اثر بوزان به‌مثابه کتابی که در قالب این رویکرد تازه تألیف شده، اهمیت بسزایی دارد و به تأکید می‌توان گفت که مطالعه آن برای محققان علاقه‌مندان به موضوع «امنیت ملی» ضروری است.

● در جلد دوم از دایرةالمعارف حکومت و سیاست، (۱۸) لورنس فریدمن به طرح زوایای ظریف نظری موجود در مفهوم امنیت پرداخته است. مطالعه این مقاله از اثر فوق برای بنیان‌گذاری بستر اولیه نظریه مربوط به امنیت مناسب است. (از آنجا که اصل این مقاله، ترجمه و در کتاب «گزیده مقالات امنیتی - سیاسی» تهران: مؤسسه پژوهش‌های اجتماعی، ج ۱۱، صص ۲۸-۳۱۷] آمده است، در اینجا از ارائه توضیحات بیشتر

خودداری می‌گردد).

● موضوع محوری کتاب تئوری بازیها و امنیت ملی (۱۹) به قلم برامز، همان‌گونه که از عنوان آن بر می‌آید نظریه بازیها می‌باشد که حجم قابل توجهی از کتاب را به خود اختصاص داده است. با این حال با رجوع به سرفصلهای مهمی از قبیل: دفاع ملی و یا بازیهای جنگی می‌توان به مدلی ریاضی از امنیت ملی دست یافت.

● سینگ در کتاب کوچک خود با عنوان امنیت ملی (۲۰) به اختصار تمام سعی در مرور تعاریف امنیت و امنیت ملی کرده به گونه‌ای که در نهایت به یک جمع‌بندی کلی برسد. بخش اول این کتاب (تا صفحه پنجاه) به طرح مباحث نظری اختصاص دارد و در بخش دوم آن ابعاد مختلف امنیت ملی با عنایت به شرایط و ویژگیهای کشور هندوستان، طرح و بررسی شده‌اند.

ب) امنیت ملی: راهبردها

این که از امنیت ملی چه تعریفی داشته باشیم، در به دست دادن راهبرد مناسب جهت نیل به آن مؤثر است. از این رو با توجه به تنوع دیدگاههای موجود درباره «چیستی امنیت ملی» می‌توان به تعدد و تنوع راهبردهای ارائه شده در این خصوص پی برد. رویکرد سنتی نسبت به این مسأله تأمین امنیت ملی از طریق اقدام به جنگ و تجهیز نظامی هرچه بیشتر واحد سیاسی می‌باشد که متقابلاً به وسیله قائلان به نظریه صلح زیر سؤال رفته است. از نظر قائلان به دیدگاه صلح، امنیت ملی عبارتست از وضعیتی که در آن اعضاء واحد سیاسی احساس امنیت می‌کنند و از این رو کلیه برنامه‌ریزیهای سیاسی که به نحوی میزان جنگ را کم ساخته و صلح را به مثابه وضعیت عادی جامعه، حاکم می‌سازد. در این دیدگاه استراتژیهای صلح‌آمیزی، بعنوان راهبردهای عملی تحصیل امنیت ملی مطرح می‌باشند. (۲۱) البته در خصوص این دیدگاه دقت نظرهای بسیاری به عمل آمده و در این میان نیز از مفاهیم تازه‌ای همچون صلح مثبت و صلح منفی سخن گفته شده است که در مجموع منجر به شفافیت و استحکام علمی هرچه بیشتر این راهبرد و رفع نواقص اولیه آن، گردیده است. (۲۲)

از منظر دیگر می‌توان به راهبردهایی اشاره داشت که در سطوح مختلف ملی و بین‌المللی عمل می‌کنند. براین اساس ما شاهد اتخاذ دو دیدگاه می‌باشیم: گروهی که

قائل به تأمین امنیت ملی با دست یازیدن به ابزارهای ملی و توجه به سطح ملی هستند و گروه دیگری که برای این منظور بیشتر چشم به شرایط، مقتضیات و راهبردهای فراملی دوخته‌اند. بدیهی است که با گام نهادن در هر یک از این دو سطح ما با سؤالات و پاسخهای متفاوتی نسبت به طریق بدیل، مواجه می‌شویم که در مجموع شکل‌دهنده دو راهبرد کلان در عرصه امنیت ملی می‌باشند. لازم به ذکر است که راهبردهای فعلی از این حیث جامع دو دیدگاه فوق بوده و به نحوی سعی دارد میان دو سطح ملی و فراملی جمع نماید. طرح راهبردهایی همچون بازدارندگی^۱ و دفاع^۲ همه از جمله راهبردهای عینی است که با عنایت به این مطلب پیشنهاد شده‌اند. (۲۳)

تقسیم‌بندی دیگری که در این خصوص قابل ذکر می‌نماید تقابل دو دیدگاه ایده‌آلیستی^۳ و رئالیستی^۴ می‌باشد که در حقیقت جامع راهبردهایی است که تاکنون ذکر آن رفته است. آن چنان که بوزان اظهار داشته، نقطه مرکزی در راهبردهای واقع‌گرایانه «قدرت» و در راهبردهای آرمان‌گرایانه «صلح» می‌باشد. به زعم واقع‌گرایانی همچون مورگنتها^۵، بول^۶ و والتز^۷ دولت‌ها تنها بازیگران عرصه جهانی هستند که در پی منافع ملی می‌باشند. لذا امنیت ملی نیز در ارتباط مستقیم با قدرت این بازیگران می‌باشد. (۲۴) در مقابل آرمان‌گرایان از میترانی^۸ تا رابرت کیوهان^۹، نای^{۱۰} و بورتون^{۱۱} همگی بر این باورند که قوام حیات بین‌المللی بر پایه صلح است از این رو موضوع اصلی امنیت ملی نه «توازن قوا»، بلکه تحصیل و «رضایت عامه» از رهگذر برآورده شدن نیازهای ملل مختلف و دموکراتیزه شدن حیات بین‌المللی می‌باشد. (۲۵) هر یک از این دو منظر طیفی از راهبردهای گوناگون را عرضه کرده‌اند که مورد بررسیهای موردی و تفصیلی نیز قرار گرفته‌اند. (۲۶) از جمله مهمترین مصادیق می‌توان به راهبردهای مبتنی بر «منازعه» (۲۷)، «مذاکره» (۲۸)، «کل‌گرایی» (۲۹) و «راهبردهای عمل‌گرایانه» (۳۰) و «نظام‌مدار» (۳۱) اشاره داشت.

1- Deterrence

3- Idealist Approach

5- Morgenthau

7- Kenneth Waltz

9- Robert Keohane

11- John Burton

2- Defense

4- Realist Approach

6- Hedly Bull

8- David Mitrany

10- Josep Nye

حال با توجه به مقدمات فوق‌الذکر می‌توان از فهرست منابعی که به طور مشخص موضوع راهبردهای امنیتی را بررسی کرده‌اند، به عناوین ذیل اشاره کرد:

● تنش‌زدایی و امنیت ملی (۳۲) به وسیله جمعی از اعضاء دانشکده جنگ ارتش ایالات متحده آمریکا تألیف شده است که به بررسی موضوع امنیت ملی - از دیدگاهی واقع‌گرایانه - در عصر تنش‌زدایی پرداخته است. مؤلفان سعی دارند، با تأمل در موقعیت مناطقی همچون خاورمیانه، اروپای غربی، شرق مدیترانه، جنوب و جنوب شرقی آسیا، و قابلیت راهبردهایی همچون بی‌طرفی، امنیت دسته‌جمعی، بازدارندگی و توازن قوا و حسن تبیین دقیق راهبردهای مربوطه، تأثیرات آتی اتخاذ راهبرد تنش‌زدایی را بر امنیت ملی و نظامی آمریکا در دهه ۱۹۹۰ بررسی کنند. در این اثر نخست امنیت ملی آمریکا و سپس امنیت ملی کشورهای مورد بحث، مدنظر بوده‌اند. این کتاب دارای یک مقدمه، معرفی اجمال نویسندگان و ۱۷ مقاله تحقیقی است که عبارتند از:

- تنش‌زدایی: بُعد تاریخی، تأثیر بحرانها بر تکامل استراتژی و نیروها در دوره تنش‌زدایی، پنجمین دایره در خاورمیانه؟ دریافتهای اروپاییان غربی، خاورمیانه: در حال انجام دادن مبارزه نهایی، تنش‌زدایی و مدیترانه شرقی، تنش‌زدایی ناهمانگ و ناتو، جنگ‌افزار هدایت دقیق: نتایج تنش‌زدایی، دفاع دسته‌جمعی، بی‌طرفی و توازن قوا: سیاستهای امنیتی متعارض در جنوب شرقی آسیا، تنش‌زدایی و جنوب آسیا، شیلی سال ۱۹۶۴-۷۴: کامیابیها و ناکامیهای اصلاح‌طلبی، دام ترور، زمینه‌های اتحاد آمریکا و شوروی [سابق]، ملت شماره یک بودن: استیلاء و تنش‌زدایی، تنش‌زدایی، امنیت ملی و شرکتهای چندملیتی، رهبری بین‌المللی در دوره تنش‌زدایی، بازدارندگی و تنش‌زدایی و تنش‌زدایی به مثابه تاریخ آینده.

● امنیت و کنترل تسلیحاتی (۳۳) مجموعه مقالاتی است که در دو جلد منتشر شده است. جلد اول و تحت عنوان «راهنمایی‌هایی برای سیاست‌گذاران ملی»^۱ و جلد دوم با عنوان «راهنمایی‌هایی برای سیاست‌گذاران بین‌المللی»^۲ راهی بازار گردیده است. همان‌گونه که از عنوان کتابها برمی‌آید، دو بعد داخلی و خارجی امنیت ملی بیشتر مدنظر بوده و در مجموع تحصیل سه هدف را تنظیم‌کنندگان این مجموعه مقالات دنبال کرده‌اند:

اول: تبیین این نکته که مطالعات امنیت ملی بین رشته‌ای شده است؛
دوم: مهمترین آثار حوزه امنیت ملی و کنترل تسلیحات بررسی انتقادی گردد و
سوم: در مجموع متنی منسجم و یکدست مناسب دوره‌های تحصیلی در این حوزه به
دست داده شود.

نظر به حجم زیاد اثر، در ادامه گذری خواهیم کرد به مهمترین عناوین مندرج در هر
جلد. مقدمه جلد اول به قلم «ادوارد کلودزیچ» و «پاتریک مورگان» تحریر شده و به
«کارکردهای سیاست‌گذاری استراتژیک در محیط جهانی» اختصاص دارد. در بخش دوم
مقالاتی آمده‌اند که به کاربرد زور و تهدید پرداخته‌اند. درباره درک واحساس امنیت
(نویسنده جانیس گراش اشتاین)، درباره برآورد تواناییهای دشمنی (رابرت باترورث)،
درباره اقتصاد امنیت ملی (ریبی)، درباره کسب و انتقال تسلیحات (اندرورز)، درباره
علم، تکنولوژی و قدرت نظامی (یان بلانی)، درباره پایگاههای نظامی (رابرت
هرکاوای)، درباره حمایت مردمی (ریچارد ایچیزگ) و درباره آرایش نیروها (جان رینیر)
عناوین مقالات نه‌گانه این بخش را شکل می‌دهند. در بخش سوم مقالاتی آمده‌اند که به
کنترل نیرو و تهدیدات پرداخته‌اند: درباره کنترل‌های داخلی (سام سرکیسیان)، درباره
کنترل تسلیحات (مایکل اینتربیلیگنووور و داگوبرت بریتو) و درباره کنترل‌های بین‌المللی
(هرولد جاکوبسون). بخش چهارم با عنوان «غلبه بر نیروها و تهدیدات» مشتمل بر یک
مقاله به قلم فرانسیس بیر تحت عنوان «درباره ایجاد نظامهای امنیتی» می‌باشد.

جلد دوم کتاب نیز دارای پنج بخش می‌باشد. «منازعه و نظام بین‌الملل» عنوان بخش
نخست است که ویلیام تامسون تنها مقاله آن را با عنوان «درباره منابع سیستمی منازعه»
تحریر کرده است. بخش دوم به بازدارندگی هسته‌ای اختصاص یافته و در مجموع پنج
مقاله را شامل می‌شود: درباره بازدارندگی هسته‌ای: چه چیزی را باید بازداشت (پاتریک
مورگان)، درباره موازنه هسته‌ای استراتژیک امریکا و شوروی [ایشین] (ویلیام باوگ)،
درباره فرماندهی و کنترل نیروهای هسته‌ای (استفن کیمیالا)، درباره بازدارندگی
چندجانبه و قدرتهای هسته‌ای منطقه (ادوارد کولدریچ) و «درباره بازدارندگی گسترده»
(دیوید شوارتز). بخش سوم تحت عنوان «جنگ متعارف» سه مقاله به قلم آقایان ریچارد
کوگلر، رابرت وود و مایکل برزوسکارا به ترتیب با عنوانهای ذیل شامل می‌شود: درباره
جنگ زمینی: درخواست ناتو برای بازنگری ۸۲-۱۹۶۲، درباره جنگ و دریا و نیروهای

دریایی و درباره گسترش تسلیحات متعارف. بحث از منازعات غیرمتعارف بخش چهارم را تشکیل می‌دهد که دو مقاله در آن آمده است: منازعه کم‌شدت و سیاست امنیت ملی: یک تحلیل مقایسه‌ای درباره تروریسم و ضدتروریسم، که به قلم ریچارد سولتر و مارتا کرنشا می‌باشد. آخرین بخش به «کنترل تسلیحات و مدیریت بحرانها» اختصاص دارد که در آن جا نیز دو مقاله آمده است: درباره کنترل تسلیحات استراتژیک و امنیت ملی (پاتریک مورگان) و درباره گسترش تسلیحات هسته‌ای (چارلز هرمان). در مجموع اثر فوق‌الذکر می‌تواند برای پژوهشگران این حوزه از مطالعات امنیتی ثمربخش و بسیار راهگشا باشد.

● امنیت ملی و روابط بین‌الملل (۳۴) عنوان کتابی است به قلم مانگلد که بررسی راهبردهای تحصیل امنیت ملی در سطح بین‌المللی موضوع اصلی آن را تشکیل می‌دهد. در این کتاب مؤلف به بررسی عواملی می‌پردازد که در زمان صلح، رسیدگی به مسأله امنیت را در اولویت قرار می‌دهند. همچنین با طرح مناقشات محققان در مورد مسائل سیاسی، استراتژیک و اقتصادی امنیت، به چرخش از یک مدل رقابتی امنیت به یک مدل مبتنی بر همکاری در قرن بیستم اشاره می‌کند.

● فیش در ابعاد غیرنظامی امنیت: رویکرد سیستمی، (۳۵) به بررسی نتایج و ضرورت‌های اتخاذ رویکرد سیستمی در حوزه مقوله امنیت ملی می‌پردازد. طرح راهبردهایی که همگی حکایت از اهمیت بالای نظام بین‌المللی در تحصیل امنیت ملی دارند مهمترین وجه این اثر می‌باشد. کتاب در دو بخش و ده فصل تنظیم شده که در مجموع دارای انسجام و نظم منطقی لازم می‌باشد. بخش اول به بررسی مشکلات موجود از دیدگاه دو مکتب آرمان‌گرایی و واقع‌گرایی اختصاص یافته است. موضوع اصلی پنج فصل این بخش شناخت هرچه بهتر خطراتی است که متوجه امنیت ملی می‌باشد. سعی نویسنده در این جا ستودنی است چرا که در این جهت ابعاد مادی و معنوی موضوع را به تفکیک بررسی کرده و در این کار تقریباً موفق بوده است. بخش دوم کتاب به بررسی راهبردهایی اختصاص دارد که در پی حل مشکلات مذکور می‌باشند. «سطح بهینه تصمیم‌گیری»، «اصول اساسی اصلاح»، «ارتباط متقابل راهبردهای اصلاحی»، «برخی از اصول کلی امنیت پایدار» و سرانجام «عناصر یک نظام جامع امنیت جهانی» عناوین اصلی فصول پنجگانه این بخش را تشکیل می‌دهند.

● کتاب «سازمان ملل متحد و دنیای تقسیم شده» (۳۶) به بررسی یک راهبرد آرمانی درخصوص تأمین امنیت ملی می‌پردازد. این راهبرد متکی به پذیرش نقش فعال سازمان ملل متحد و داوری بلامنازع آن است. البته دیدگاه واقع‌گرایانه نیز با توجه به محدودیتهای موجود بر نقش سازمان ملل متحد صحنه‌گذارده و چونان یک راهبرد مؤثر در کنار دیگر راهبردها بدان توجه دارد. کتاب دارای ده مقاله علمی است که هر یک بنحوی و وجهی از امنیت ملی را مدنظر دارند. از جمله مهمترین این عناوین می‌توان به نقش سازمان ملل متحد در دنیای تقسیم‌شده، به قلم آدام رابرتز و بندیکت لینگبرگری، سازمان ملل متحد و امنیت بین‌المللی (مایکل هوارد)، سازمان ملل متحد و منافع ملی دولتها (آنتونی پارسونز)، سازمان ملل متحد و توسعه حقوق بین‌المللی (ناگندرا سینگ) و سرانجام نقش سازمان ملل متحد در حال حاضر (ایوان لورد) اشاره کرد. در این اثر حتی نقش فردی مقاماتی همچون دبیرکل سازمان ملل متحد (به قلم توماس فرانک) مدنظر قرار گرفته‌اند.

ج) ابعاد مختلف امنیت ملی

«منظور من از امنیت ملی، معنی محدود آن، یعنی امنیت نظامی صرف نیست. گرچه قدرت نظامی یکی از ابعاد مهم رقابت تاریخی امریکا و شوروی است، در عوض معتقدم که امنیت ملی ملاحظات بیشتری را دربر می‌گیرد. از جمله زمامداری سیاسی، قدرت اقتصادی، نوآوری تکنولوژیک، حیات ایدئولوژیک و غیره. تلاش برای نیل به امنیت ملی بدون عنایت به چنین ملاحظاتی چندان مؤثر نخواهد بود و احتمالاً به شکست می‌انجامد.» (۳۷)

آن چه برژینسکی در بیان فوق اظهار داشته، حکایت از تحولی عمده در نگرش محققان به امنیت ملی دارد و آن تحول امنیت ملی از مفهوم تک بعدی به مفهومی چندبعدی^۱ می‌باشد. محققان حوزه «امنیت ملی» هم‌اکنون براین باورند که تکیه بر بعد نظامی برای درک صحیح و تحقق کامل امنیت ملی به هیچ‌وجه کافی نیست و ضروری است تا ملاحظات مربوطه به ابعاد غیرنظامی - با توجه به شرایط و مقتضیات روز - در کانون محاسبات امنیتی قرار گیرند. (۳۸) نتیجه آن که امنیت ملی مفهومی است متأثر از

1- Multi-dimensional

مؤلفه‌های مختلف ذهنی - مادی (۳۹) و امروزه به سادگی دوران قبل از جنگ سرد نمی‌توان آن را مورد تأمل و بررسی قرار داد. (۴۰) نظر به تنوع و تعدد بسیار زیاد ابعاد امنیت ملی در عصر حاضر ذیلاً به عناوین آثاری که در این باره تحریر شده‌اند اشاره می‌شود. لازم به ذکر است که به خاطر تفکیک ابعاد، این معرفی تا حد امکان به صورت مختصر صورت می‌گیرد.

اول: بعد نظامی

اگر چه در سطور قبل از اهمیت ابعاد غیرنظامی مفهوم امنیت ملی سخن به میان آمد ولیکن این به معنای زوال این بعد نمی‌باشد، به گونه‌ای که هم‌اکنون این بعد یکی از ابعاد همیشه مطرح در شناخت امنیت ملی معرفی می‌شود. تأییداتی که برای این بعد عرضه شده بعضاً ناظر بر استدلال‌های پیشین در خصوص اهمیت جنگ و جایگاه آن در حیات بشر (۴۱)، مؤیدات روان‌شناختی مبنی بر ضرورت وجود خشونت به مثابه یک نیروی فطری در انسان (۴۲)، منافع مترتب بر وجود روحیه تهاجم‌گرایی چونان یک راهبرد واقع‌گرایانه در سطح بین‌المللی (۴۳)، درون‌مایه نظامی مفهوم صلح (۴۴) و نقش قدرت در تحصیل منافع ملی و تأمین امنیت (۴۵) می‌باشد که در مجموع منجر به شکل‌گیری گروه‌های طرفدار جنگ (جنگ‌گرای) ^۱ و حرکت‌های ضد جنگ‌گرایی ^۲ شده است. (۴۶) برای مثال، هانا آرنهت ^۳ در کتابش تحت عنوان خشونت با استناد به اقوال جمعی از متفکران از قبیل سارتر، سورل و... می‌خواهد به این نتیجه نهایی برسد که این خشونت و جنگ است که در نهایت امر به امنیت ملی یک واحد سیاسی معنا می‌دهد. این استنتاج متناسب با حوادث تاریخی و درک ما از سرشت ستیزه‌جوی انسان نیز می‌باشد. در همین جهت است که ابعاد جامعه‌شناختی و روان‌شناختی قضیه مورد توجه مؤلف قرار می‌گیرد.

● ساخاروف فیزیکدان شهیر روسی در پیشرفت، همزیستی و آزادی فکری (۴۷) به نقد بعد نظامی همت گمارده و ایده سنتی مبنی بر این که «جنگ ادامه سیاست است البته با وسایل و ابزار دیگری» را به بوته نقد می‌کشد، چرا که چنین اقدامی به معنای «خودکشی

1- Warism

2- Anti-War Movement

3- Hana Arnet

عمومی» است.

● سورل در تأملات در باب خشونت (۴۸) به ابعاد مختلف و ظرایف نظری خشونت در جوامع انسانی پرداخته و از حیث جمعی و فردی نمودهای اولیه و ثانویه آن را مورد تأمل قرار داده است.

● ژوونل در قدرت (۴۹) به بررسی تاریخ بشری پرداخته و نهایت امر جنگ را فعالیتی که به دست دولتها نمود پیدا کرده است، به شمار می آورد. فعالیتی که به زعم وی ناشی از ماهیت دولت است.

● جنگ: مطالعاتی از دیدگاه روان شناسی، جامعه شناسی و انسان شناسی (۵۰) عنوان اثر جامعی است که در آن مؤلفان به بررسی این پدیده مهم از سه زاویه مختلف پرداخته اند. قبول استنتاجات آنها می تواند در تأیید بعد نظامی امنیت ملی مؤثر باشد. در همین باب می توان به آثاری از قبیل *تبعی در ستیزه شناسی نوشته گاستن بوتول*^۱ اشاره کرد که در آن مؤلف با عنایت به عامل روان شناختی ستیزه جویی، عوامل جغرافیایی، تاریخی، عوامل داخلی (جمعیت، ساختارهای اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی) و عوامل خارجی (روابط منفعت طلبانه ملل) در نهایت مؤلف را بدان جا می رساند که بعد نظامی امنیت ملی را به مثابه حقیقتی همیشه جاوید که به هیچ وجه امکان زوال آن نمی رود، بشناسد. (۵۱)

● *سیاست دفاعی تطبیقی* (۵۲) کتابی است مشتمل بر شش بخش که در مجموع جنبه نظامی امنیت ملی را با عنایت به ساختار دوقطبی جهان در زمان نگارش کتاب توضیح می دهد.

● *گرینر در امنیت ملی: در تئوری و عمل ۱۹۶۰-۱۹۴۵*، (۵۳) مقالاتی را گردآوری کرده که با عنایت به فاصله زمانی مورد بحث بیشتر به بعد نظامی امنیت ملی توجه دارند. کتاب حاوی هفت مقاله و یک مقدمه مفصل می باشد که از جمله عناوین مهم آن می توان به موارد ذیل اشاره کرد: سیاست امنیت ملی امریکا در این فاصله زمانی، سیاست خارجی امریکا در حوزه اقتصاد و تأمین امنیت ملی، نقش دانشمندان در تأمین امنیت ملی با کشف انرژی هسته ای، مسابقات تسلیحاتی و تأمین امنیت ملی، سیاستهای داخلی و

امنیت ملی. در پایان نیز گریز به نتیجه‌گیری پرداخته و طی مقدمه‌ای از محدودیتهای استراتژی استفاده از سلاحهای هسته‌ای سخن گفته است.

دوم: بعد اقتصادی

از جمله ابعادی که امروزه غالباً بدان توجه می‌شود و حتی در محاسبات مربوط به بعد نظامی می‌توان اثر آن را مشاهده کرد، بعد اقتصادی می‌باشد که ناظر بر ملاحظات مادی امنیت ملی است. بیان نوع رابطه اقتصاد با امنیت ملی بحث پیچیده‌ای است که به طور قطع نمی‌توان در قالب یک ارتباط مستقیم ساده آن را تبیین کرد. (۵۴)

قبلاً در مبحث مربوط به مباحث نظری امنیت ملی از کتاب مشهور بوزان سخن گفتیم. بوزان در همین اثر تأملات قابل توجهی در خصوص بعد اقتصادی امنیت ملی دارد. او در این قسمت نخست به تعریف امنیت اقتصادی پرداخته و پس از تشریح سطوح فردی و جمعی آن از ملاحظات اقتصادی موجود در امنیت ملی سخن به میان می‌آورد. به زعم وی اگر دولت را مرجع اصلی تأمین امنیت ملی در نظر آوریم آنگاه بعد اقتصادی با عنایت به این که تشکیل دهنده یکی از مهمترین نیازهای بشر است، به مثابه بعدی حساس از امنیت ملی و وظیفه‌ای خطیر برای دولت رخ می‌نماید.

● گودوین در اقتصاد و امنیت ملی (۵۵) بر رابطه دیرینه اقتصاد و امنیت ملی توجه کرده است. مؤلف بر این باور است که ریشه این پیوند را حتی می‌توان در عصر یونان قدیم نیز مشاهده کرد. برای مثال توسیدید^۱ در تاریخ جنگ پلوپونزی^۲ به تحلیل حیات اقتصادی طرفین درگیر در جنگ پرداخته و نشان داده که چگونه مفهوم امنیت از تحولات اقتصادی تأثیر پذیرفته است. از منظر مؤلف تاریخ جهان توین بی^۳ و آثار گزنفون^۴ را نیز می‌توان بر همین سیاق تحلیل کرد. در عصر حاضر نیز این همیاری را به بهترین وجهی می‌توان در قالب تئوری بازیها مشاهده کرد. در ادامه این نوشتار مؤلف با اشاره به پارادکس موجود در این خصوص اظهار می‌دارد که: علی‌رغم اهمیت بسیار زیاد این ارتباط مشاهده می‌شود که اقتصاددانان کمتر به امنیت ملی توجه کرده‌اند و از این رو صبغه اقتصادی این مفهوم آشکارا کم می‌باشد. بررسی عوامل این بی‌توجهی کاری است که مولف در ادامه

1- Thucydide

2- History of the Peloponnesian War.

3- Arnold Toynbee

4- Xenophon

بدان می‌پردازد. البته طیف مشخصی از اقتصاددانان بوده‌اند که در این وادی گام نهاده‌اند. اشاره به دیدگاه‌های آنها و بحث از ارتباط ضروری این دو مقوله موضوع اصلی مقالات این کتاب را تشکیل می‌دهد. عناوین این مقالات عبارتند از:

- برداشتهای ماقبل کلاسیک از اقتصاد و امنیت	(ش. تود. سوری)
- امنیت ملی و اقتصاد سیاسی کلاسیک	کرافورد گودوین
- اقتصاد دفاع در اقتصاد سیاسی بریتانیا	جان ویتاگر
- اقتصاددانان بریتانیایی و امریکایی و تلاش آنها برای درک ماهیت جنگ	ویلیام باربر
- دیدگاههای تورستن و بلن درباره جنگ، صلح و امنیت ملی	جیف بیدل و وارن ساموئلز
- دیدگاههای پارتو درباره حل منازعه و امنیت ملی	وینست تاراسیو
- از اقتصاد رفاه تا اقتصاد جنگ (وبالعکس) در تفکر پیگو	ویلیام باربر
- اقتصاددانان جامعه ملل و آرمان تحول صلح آمیز	نیل دومارشی
- اقتصاد سیاسی آدولف هیتلر: قدرت، وفور و ایدئولوژی	لورنس بیرکن
- اقتصاد دفاعی مارکسیستی و مدل شوروی در ۱۹۲۷-۱۸۴۸	کریستوفر مارک دیویس
- هنگامی که بازیها به شکل مرگ آوری جدی می‌شوند	فیلیپ میروسکی،
- نفوذ نظامیان بر تحول نظریه بازیها	دونالد بارتلم

این مجموعه مقالات برای درک بعداقتصادی امنیت ملی، یک مرجع مادر به حساب می‌آید و مطالعه آن برای کلیه علاقه‌مندان به پژوهشهای جدی در حوزه امنیت ملی توصیه می‌شود.

● **میشل رنه در امنیت ملی: ابعاد اقتصادی و محیطی (۵۶)** در حقیقت به طرح مسأله قدیمی نظام دفاع ملی و مسأله مهم جنگ و تأمین مهمات جنگی مناسب پرداخته و در مجموع سعی کرده آنها را از منظر اقتصادی و محیطی بررسی کند. بعضی از موضوعات مطرح شده در کتاب عبارتند از: فشار اقتصادی ناشی از جنگ، تسلیحات نظامی و توسعه نیافتگی، حرکت از اتحادیه‌های نظامی به سمت اتحادیه‌های محیطی.

● **لایتزل در اقتصاد و امنیت ملی (۵۷)** به طرح نوع رابطه این دو مقوله با عنایت به مورد پژوهشی امریکا همت گمارده است. مطالعه این اثر می‌تواند برای ایجاد یک الگوی مطالعاتی در مورد دیگر کشورها، کمک ساز باشد.

● **اقتصاد سیاسی امنیت ملی (۵۸)** اثر کپستین به بررسی تأثیرات بخش نظامی بر روی عملیات اقتصادی، سیاستهای صنعتی و روابط بین‌المللی می‌پردازد. مؤلف اگر چه در بیان مباحث خود نیم‌نگاهی به تحولات امریکا دارد ولیکن در مجموع اثر از قابلیت

تعمیم‌پذیری قابل توجهی برخوردار می‌باشد. بعضی از مهمترین عناوین کتاب عبارتند از: هزینه‌ها و بودجه‌بندی، تجارت اسلحه، بسیج نیروها و جنگ و...

● چارلز ولف در ابعاد اقتصادی امنیت ملی (۵۹) به بررسی امنیت ملی در امریکا پرداخته و از روی ارتباط وثیق بین اقتصاد و امنیت ملی پرده برداشته است. نظر نویسنده اینست که امنیت اقتصادی امریکا را می‌توان از طریق حمایت از صنایع استراتژیک، حفظ یک فضای تجاری و مالی کارآمد بین‌المللی و پیگیری سیاستهای نظامی و دفاع ملی تأمین کرد.

● ناریندار در اقتصاد و بحرانهای اکولوژی (۶۰) در حقیقت بخشی را پیش کشیده که به بیان ارتباط دو بعد مهم از ابعاد امنیت ملی اختصاص دارد. او در این اثر از امنیت اقتصادی با عنایت به منابع طبیعی موجود در کشور سخن رانده و با طرح مشکلاتی از قبیل پدیده گلخانه‌ای، تغییرات جوی، ایجاد بیابان و سوراخ شدن لایه اوزون و... به بار مالی و خسارات مادی این پدیده‌ها اشاره کرده است و این که در مجموع این حوادث اکولوژیک به چه میزانی امنیت اقتصادی و حیاتی انسان را به خطر می‌اندازد. معضل مهمی که مؤلف در این جا طرح می‌کند اینست که تحصیل امنیت زیست محیطی منجر به ضایع شدن و در خطر افتادن پاره‌ای دیگر از امنیتهای انسان می‌شود و تصمیم‌گیری در این خصوص امری است بسیار خطیر.

سوم: بعد زیست محیطی

محیط زیست امروزه به صورت یکی از ایدئولوژیهای مطرح درآمده است به گونه‌ای که در بسیاری از حوزه‌های پژوهشی اعم از سیاسی، اقتصادی و فرهنگی - اجتماعی غالباً بدان پرداخته می‌شود. از اواخر دهه ۱۹۶۰ و اوائل ۱۹۷۰ که مباحث زیست محیطی به صورت یک ایدئولوژی منسجم طرح شدند تا به امروز، گستره و اهمیت این بحث هر روز روبه افزایش بوده است و هم‌اکنون ما با حجم قابل توجهی از تحقیقات در این حوزه مواجه می‌باشیم که از آن جمله می‌توان به تأملات زیست محیطی درباره امنیت ملی اشاره کرد. (۶۱) از جمله مهمترین آثاری که به فارسی در این زمینه ترجمه شده‌اند می‌توان از کتاب یان مکنزی تحت عنوان «مقدمه‌ای بر ایدئولوژیهای سیاسی» (تهران: م قانند، مرکز، ۱۳۷۵) نام برد که در آن جا مؤلف ضمن آن که تاریخچه محیط زیست به مثابه یک

ایدئولوژی را بیان کرده، با اشاره به آثاری از قبیل بهار خاموش^۱ نوشته گارسن^۲ (۱۹۶۲) و بمب جمعیتی^۳ اثر ارلیش زمینه مناسب بعد امنیتی محیط زیست را فراهم آورده است. ● «امنیت، مدرنیته و اکولوژی» (۶۲) مقاله‌ای است قابل توجه به قلم «دادلی» که در این زمینه لازم است بدان اشاره شود. از آن جا که این بعد کمتر مورد توجه بوده در این جا به بیان محتوای کلی همین مقاله بسنده می‌کنیم. وی مدعی است که، اگر امنیت ملی را به معنای صیانت از وضعیت موجود تلقی کنیم این تعریف با ملاحظات زیست محیطی نمی‌خواند چرا که وضعیت فعلی و حاکم ضد محیط زیست است. (۶۳) در ادامه مؤلف به بیان روابط موجود بین محیط زیست و ابعاد دیگری همچون سیاست و اقتصاد می‌پردازد که در مجموع راهگشا می‌نماید. تلاش مؤلف در بازتعریف مفهوم امنیت با عنایت به ابعاد اکولوژیکی ستودنی است به گونه‌ای که مطالعه آن برای طراحی یک تعریف جامع از امنیت ضروری می‌نماید. سابق براین از کتاب «میشل رنه» تحت عنوان «امنیت ملی: جنبه‌های اقتصادی و محیطی» نیز سخن به میان آمد که در حوزه ملاحظات زیست محیطی امنیت ملی و مطالعه آن نیز توصیه می‌شود. (۶۴)

چهارم: بعد فکری

از جمله ابعادی که خیلی کم به آن پرداخته شده است، نقش نیروهای فکری در تغییر الگوهای امنیتی و یا تحصیل این مقوله مهم می‌باشد. نظر به محدود بودن آثار تحریر شده در این زمینه، ذیلاً به یکی از آثار مهمی که در این خصوص تحریر شده به صورت مفصل تر اشاره می‌شود.

● فارسون به همراه دیگر همکارانش در امنیت و نیروهای فکری در جهان متغیر (۶۵) موفق به جمع‌آوری مجموعه‌ای از مقالات شده‌اند که در مجموع مبین این مسأله مهم می‌باشد که نیروهای فکری در شکل‌گیری و یا تغییر مفهوم و چارچوب امنیتی در یک واحد سیاسی به چه میزان مؤثرند. مقالات مندرج در این کتاب تصویری از امنیت ملی در دهه ۹۰ عرضه می‌دارند که مبتنی بر نقش فعال نیروهای فکری می‌باشد، بعنوان مثال

1- Silent Spring

2- Rachel Garson

3- The Population Bomb

کریستوفر اندرو^۱ در مقاله‌ای مستقل با اشاره به برداشت انگلیسی از امنیت نشان می‌دهد که این برداشت به چه میزان متأثر از برگزیدگان فکری انگلیس می‌باشد. جان دزیک^۲ همین موضوع را در یک مورد تحقیقاتی دیگر یعنی اتحاد جماهیر شوروی پیشین پژوهیده است، در نهایت جانسن^۳ به برداشت امریکایی از امنیت و نقش نیروهای فکری اشاره کرده است. در مجموع این سه مقاله خط و مشی واحدی را دنبال می‌کند و نشان می‌دهد که به چه میزان برداشت رایج از امنیت ملی و امدار نیروهای فکری می‌باشد. بخش دوم کتاب به طور مفصل به مورد کانادا اختصاص یافته و از این حیث به غنای علمی اثر به میزان زیادی افزوده است. چهار مقاله این بخش از مقوله امنیت ملی کانادایی سخن رانده و در مجموع مدعای اولیه ویراستاران را تأیید می‌کند. بخش سوم کتاب، به بیان مسائل عمده در حوزه امنیت ملی را می‌پردازد. موضوعات مطروحه در این بخش به زعم مؤلفان آینده امنیت ملی واحدهای سیاسی در دهه ۹۰ را رقم می‌زند. گری فیث^۴ به ظهور سرنوشت ساز گورباچف و تأثیر امنیتی آن در سطح جهان (به ویژه در کانادا) پرداخته است و دو مقاله بعدی نیز به بررسی سیاستهای مؤثر امنیتی و مفصل تروریسم (با توجه به کانادا) اختصاص دارد. در مجموع اگر چه این کتاب دربرگیرنده یک مطالعه موردی نسبتاً جامع می‌باشد ولیکن نظر به تازه و مهم بودن منظر نویسندگان می‌تواند آغازگر راهی نو در مطالعات امنیتی برای دیگر کشورها باشد. راهی که در آن ابعاد نظامی - اقتصادی و... امنیت ملی مستقلاً مورد نظر نمی‌باشد بلکه بنیان مقوله امنیت ملی بر امواج فکری و حاملان اندیشه‌ها استوار است.

د) امنیت ملی: پژوهش‌های موردی

این بخش از مقاله به معرفی کتابهایی اختصاص دارد که به صورت موردی به بررسی مسائل امنیتی کشورها و یا مناطق مختلف جهان همت گمارده‌اند. غرض از این امر دو چیز می‌باشد: نخست آن که کاربرد عینی نظریاتی که سابق بر این ذکرش رفت را به نحوی دریابیم و دیگر آن که، با مطالعه این آثار زمینه مناسب عرضه الگوهای جهت مطالعه مباحث امنیتی در کشورهای دیگر - از جمله ایران - فراهم آید. براین اساس

1- Christopher Andrew

2- John J. Dziak

3- Loch K. Johnson

4- Franklyn Griffiths

می توان بر آثار ذیل توجه کرد:

اول: جهان سوم

● کارولین توماس در، در جستجوی امنیت: جهان سوم در روابط بین الملل (۶۶) مباحث ذیل را در خصوص این منطقه طرح کرده است: ملت سازی و جستجوی امنیت (افریقا و تانزانیا)، جستجوی امنیت پولی، جستجوی یک نظام تجاری امن، جستجوی امنیت غذایی و بهداشت، تسلیحات هسته ای و جستجوی امنیت و در نهایت وضعیت امنیت ملی در جامائیکا به مثابه مورد پژوهشی طرح و بررسی شده است.

امنیت در خاورمیانه مجموعه مقالاتی است از آن چه در سمینار «امنیت در خاورمیانه و خلیج [فارس]» بین سالهای ۳-۱۹۸۱ عرضه شده است. نویسندگان مقالات به سه موضوع عمده توجه کرده اند: تحول و ثبات در خاورمیانه و خلیج فارس، مسأله فلسطین و سرانجام نفت. بخش اول مقالات به مطالعات موردی اختصاص یافته و از تحولات امنیتی در سوریه، لبنان، اسرائیل [اشغالگر]، مصر، عربستان سعودی، عراق و ایران به تفکیک بحث شده است. بخش دوم به مسأله فلسطین پرداخته و سه مقاله را شامل می شود. آخرین بخش به مسأله نفت و تلاشهای به عمل آمده به وسیله ابرقدرتها اختصاص یافته که در مجموع پنج مقاله را در بر می گیرد. برای محققان علاقه مند به مسائل امنیتی خاورمیانه مطالعه این اثر توصیه می شود.

● کتاب «جنوب آسیا به هزاره نزدیک می شود: بررسی مجدد امنیت ملی» به قلم ماروین جی و این پام همان گونه که از عنوان آن برمی آید به بررسی دیدگاه امنیتی حاکم در جنوب آسیا می پردازد. مهمترین موضوعات این اثر عبارتند از: نظامهای دفاعی در جنوب آسیا - امنیت منطقه ای جنوب آسیا، نظامهای دفاعی هند، پاکستان و سری لانکا، جامو و کشمیر و سیاست دولت هند، سلاحهای اتمی در جنوب آسیا، مواد مخدر و جرم در جنوب آسیا. کتاب به صورت مجموعه مقالات بوده، از حیث محتوای علمی برای پژوهشگران قابل توجه می نماید.

● کتاب «امنیت ملی: چشم انداز، سیاستگذاری و برنامه ریزی» (۶۷) به بررسی ابعاد داخلی و خارجی امنیت ملی در هند و کشورهای همجوار آن می پردازد. بررسی موضوعاتی از قبیل سلاحهای اتمی، شورشها، تصمیم گیری در سطح سیاسی، وسائل

ارتباط جمعی و نقش نیروهای نظامی در این کشور - و پاکستان - مورد توجه مؤلف قرار گرفته‌اند.

● جاب در معضل ناامنی (۶۸) در حقیقت به بررسی موضوع امنیت ملی در جهان سوم پرداخته و مقالاتی که در این کتاب گردآوری شده تماماً این مسأله را مدنظر دارند. کتاب حاوی ده مقاله علمی است، از آن جمله «معضل ناامنی در دول جهان سومی» (به قلم جاب)، جنگ و تئوری بین‌المللی در جهان سوم (به قلم هُلستی)، دولت‌سازی و تأمین امنیت در جهان سوم (محمد ایوب)، معضل ناامنی در آفریقا (جاکسون)، فرآیند پیوسته نظامی‌گیری و ریشه‌های آن (به قلم بارنت و ونت)، مسائل نظامی: ایجاد ارتش و وارد کردن تسلیحات نظامی در جهان سوم برای نیل به امنیت (به قلم کراس)، منطقه‌گرایی و تأمین امنیت در جهان سوم (آچارا)، پیشینه‌ساختاری و تاریخی تأمین امنیت منطقه‌ای در جهان سوم (بوزان)، نقش تازه قدرتهای متوسط در حل منازعات منطقه‌ای (همپسون) و ابرقدرتها و نقش آنها در تأمین امنیت ملی در جهان سوم (به قلم نیل مک فارلین).

● مؤلفان مقالات مندرج در وجوه متعدد امنیت ملی در جهان عرب (۶۹) همچنان که از عنوان آن برمی‌آید به بررسی موضوع امنیت ملی در کشورهای عربی پرداخته‌اند. این اثر از آن حیث که نشان می‌دهد چگونه مفاهیم را می‌توان بومی کرد قابل توجه پژوهشگران می‌باشد و می‌تواند کمک علمی مؤثری به حساب آید. ویراستاران اثر در اولین مقاله به تحلیل مفهوم امنیت ملی در جهان عرب پرداخته‌اند و برداشتی عربی از این مفهوم را مدنظر قرار داده‌اند. در ادامه مؤلفه‌های امنیت در جهان قدیم و جدید به صورت تطبیقی در قالب سه مقاله مورد بررسی قرار گرفته و از موضوعاتی از قبیل امنیت ملی در جهان سوم، معضل امنیت ملی در خاورمیانه و معضل امنیت و توسعه در کشورهای عربی سخن به میان آمده است. بخش دوم کتاب نیز مشتمل بر پنج مقاله بوده و به موضوع مهم توسعه به مثابه مؤلفه عمده امنیت در عصر حاضر اختصاص دارد. بررسی وجوه فراموش شده معضل امنیت ملی، امنیت غذایی، همگرایی ملی و امنیت ملی، منابع طبیعی و امنیت ملی مهمترین موضوعات این بخش را تشکیل می‌دهند. آخرین بخش کتاب که حاوی چهار مقاله است و به بررسی موضوع بخش دوم از زاویه‌ای جدید اختصاص دارد. در این فصل نیز توسعه همچون عاملی مهم در تأمین امنیت مدنظر بوده و از بعد دولت‌سازی به آن نگریسته شده است. «صنایع نظامی» و ارتباط آن با امنیت

ملی کشورهای عربی محور اصلی مقالات این بخش می باشد.

● انتقال امنیت در منطقه آسیا - پاسفیک (۷۰) عنوان کتابی است که در آن امنیت منطقه آسیا - پاسفیک از وجوه مختلف بررسی گردیده است. نویسندگان مقالات این مجموعه هریک از کارشناسان حوزه خود بوده‌اند و در مجموع مقالات می‌تواند روشنگر ابعاد مفهوم امنیت ملی در این منطقه باشد. بارکو^۱ و سباستین^۲ در مقاله نخست مروری بر مطالعات استراتژیک به عمل آمده درخصوص امنیت ملی در منطقه آسیا - پاسفیک داشته‌اند و از مهمترین مشکلات موجود در این منطقه سخن گفته‌اند. هریس^۳ وجوه اقتصادی امنیت ملی و چان^۴ مقوله تحولات حاصله در سطح رژیمهای منطقه‌ای و ارتباط آن با امنیت ملی را از نظر گذرانده‌اند. اسکلاپینو^۵ به نقش امریکا در تأمین امنیت در آسیا پرداخته است و در ادامه دو مقاله به صورت موردی به نظامی‌گری در ژاپن و ملاحظات امنیتی چین اختصاص یافته است. مک^۶ و حمزه^۷ ابعاد خارجی امنیت در آسیا را بررسی کرده‌اند و در نهایت مسأله تأسیس یک نیروی نظامی در سطح منطقه، ایجاد کمیته تأمین امنیت ملی در جنوب آسیا و طرح همکاری منطقه‌ای جهت تحصیل امنیت ملی کشورهای منطقه در سه مقاله به تفصیل بررسی شده است. دو مقاله آخر به نوعی جمع‌بندی مطالب پیشین است و این که بهترین چارچوب جهت حصول به امنیت در سطح منطقه چه چیزی می باشد.

دوم: امنیت ملی در ایران

در این جا مناسب است نگاهی داشته باشیم به برخی از آثار که در باب با وضعیت امنیت ملی در ایران تحریر شده‌اند. سابق براین از کتاب «جهان سوم در جستجوی امنیت ملی» سخن گفتیم، در این جا فقط به این مطلب اشاره‌ای اجمالی خواهیم داشت که در فصل نهم آن کتاب که به قلم مارک جی کاسیوروسکی است به همین موضوع پرداخته شده است. مؤلف در این مقاله به «مشروعیت رژیم و امنیت ملی» در ایران دوره پهلوی

1- Nicola Barkev

2- Leonard C Sebastian

3- Stuart Harris

4- Steve Chan

5- Robert Scalopino

6- J.N. Mack

7- B.A. Hamzah

می‌پردازد و به‌طور کلی معتقد است که امنیت ملی ایران به‌واسطه نبود مشروعیت مردمی در زمان پهلوی تهدید می‌شده است.

● احمد هاشم در بحران دولت ایران (۷۱) که با عنوان فرعی سیاستهای داخلی امنیتی در ایران پس از [امام] خمینی منتشر شده، به بررسی بستر داخلی امنیت ملی در ایران و ابعاد منطقه‌ای و بین‌المللی آن همت گمارده است و در انتهای سیاستهای دفاعی ایران را از نظر گذرانیده است. مؤلف با این ادعای دولتمردان امریکا که ایران را یک تهدید جدی برای منطقه تلقی می‌نمایند مخالفت کرده، با استناد به پاره‌ای از عواملی که امنیت ملی ایران را در معرض خطر قرار می‌دهد، مدعی می‌شود که این دولت، دولتی ضعیف است و اساساً نمی‌تواند تهدیدی جدی به شمار آید. احمد هاشم در تحلیل خود اگرچه دچار خطا و اشتباه شده و در درک توانمندی‌های ایران به خطا رفته است ولی در مجموع چارچوب تحلیلی مناسبی را برای بررسیهای انتقادی آتی فراهم می‌آورد.

● کالابرس در افقهای انقلابی (۷۲) به بررسی سیاست خارجی منطقه‌ای ایران در دوران پس از حضرت امام (ره) پرداخته و در این باره با آوردن شش فصل سعی می‌کند تا از ارتباط بین امنیت ملی و سیاست خارجی در ایران پرده بردارد. در این کتاب وضعیت ایران در چارچوب نظام بین‌المللی تک‌قطبی مورد بررسی قرار گرفته و فصول ذیل به ترتیب طرح شده‌اند:

- ۱ - امنیت ملی و سیاست خارجی
- ۲ - مابین ترس و جاه‌طلبی (بررسی سیاستهای دفاعی ایران)
- ۳ - ایران و دول غربی خلیج فارس
- ۴ - آسیای مرکزی و ماوراء قفقاز
- ۵ - دستیابی به شرق
- ۶ - انقلاب و همبستگی

● شهرام چوبین در سیاست امنیت ایران: تواناییها، گرایشها و تأثیرات (۷۳) در پی بیان این مطلب است که بین ایدئولوژی و منافع ملی در ایران نوعی فاصله وجود دارد. از این رو با تأمل در خصوص سیاستهای امنیتی ایران مشاهده می‌شود که، سیاستهای مزبور تنوع زیادی دارند. عناوین اصلی کتاب عبارتند از: چشم‌انداز امنیتی ایران، درسهای ایران از تجارب اخیرش، برنامه‌ها و سیاستهای تسلیحاتی ایران، تأثیر ایران بر امنیت منطقه و بین‌الملل و سرانجام تصمیم‌گیری در حوزه امنیت ملی در ایران.

گذشته از منابعی که ذکرش رفت می‌توان به مطالعاتی که به صورت موردی درباره اقوام مختلف در ایران و تأثیر ناشی از حرکت‌های قومی بر امنیت ملی، صورت پذیرفته نیز اشاره داشت.

سوم: امنیت ملی در قاره امریکا

● در سیاستگذاری و امنیت ملی امریکا، (۷۴) سرکیسان و همکاران وی به مطالعه امنیت ملی در امریکا و روند استقرار امنیت ملی در آن جا پرداخته و در نهایت پس از پیمودن یک مسیر تاریخی مفصل به اوضاع جدید جهانی و تصویر جدید امنیت ملی در امریکا اشاره کرده است. بحران خلیج خوکها، بحران موشکی کوبا، ویتنام، مسائل خاورمیانه، بحران افغانستان، استراتژی تسلیحاتی امریکا و... همگی از مصادیق متعددی است که در این کتاب به تفصیل مورد بررسی شده است. شیوه طرح مسائل در این کتاب بسیار جالب است و می‌تواند الگوی کارهای پژوهشی قرار گیرد.

● پُل براکین، برنامه‌ریزی استراتژیک برای امنیت ملی (۷۵) را برای کمیته مشورتی نظامی امریکا و راهنمایی مقامات نظامی در امر سیاستگذاری تحریر کرده است. برنامه‌ریزی نظامی، برنامه‌ریزی اقتصادی و تنظیم نظام دفاعی مهمترین موضوعات کتاب را شکل می‌دهند.

● برنامه‌ریزی امنیت ملی در عصری از ناامنی (۷۶) به قلم پل دیویس بیان مفصل مطالبی است که قبلاً در مقاله‌ای مؤلف آن را بیان داشته است.

● زاگروسکی کتاب دموکراسی و امنیت ملی (۷۷) را با عنوان فرعی روابط کشوری - لشکری در امریکای لاتین، به بررسی تحولات امنیت ملی در امریکای لاتین اختصاص داده است. کتاب به بحث در مورد مسأله استقرار دموکراسی به جای دیکتاتوری در امریکای لاتین پرداخته و ضمن بررسی موضوع نیروهای مسلح در آرژانتین، پرو، شیلی، برزیل و اروگوئه، از وضعیت امنیت ملی در این منطقه سخن گفته است. عناوین مهم کتاب عبارتند از: روابط کشوری و لشگری در امریکای لاتین، سیاست و حکومت در امریکای لاتین، نیروهای مسلح در امریکای لاتین و سرانجام وضعیت امنیت ملی با توجه به عامل دموکراسی در امریکای لاتین.

● ریچارد اسموک در امنیت ملی و معضل انرژی هسته‌ای (۷۸) به بررسی تجارب ایالات

متحده آمریکا در فردای جنگ سرد پرداخته است. برای این منظور مؤلف در ضمن شانزده فصل کتابش نخست به بررسی بستر تاریخی این موضوع پرداخته و از چگونگی شکل‌گیری فن‌آوری هسته‌ای سخن گفته است. در فصل سوم از کتاب با طرح شعار امنیت دسته‌جمعی از ورود آمریکا به عرصه معاملات امنیتی جهان بحث شده و در فصل چهارم کاستیهای طرحهای امنیتی آمریکا و حاکمیت سیاست نگاه به درون بررسی شده‌اند. متعاقب آن در طی پنج فصل بعدی از تقویت و طرح جهانی نیروی هسته‌ای آمریکا سخن به میان آمده و نقش امنیتی آنها به بحث گذارده شده است. در ادامه ورود شوروی پیشین [به این میدان و شروع مسابقات تسلیحاتی و پدیده‌هایی همچون جنگ ستارگان، جنگ سرد و آثار کلی مسابقات هسته‌ای در تأمین امنیت ملی سخن رفته است. ● آموس و همکاران او در کتاب امنیت ملی آمریکا (۷۹) مدل خوبی را برای تحلیل موضوع امنیت ملی به دست داده‌اند که قابلیت استفاده در موارد دیگر را نیز دارد. در فصل نخست از چیستی امنیت ملی سخن رفته است و مطابق با شرایط آمریکا این مفهوم تحدید شده است.

فصل بعدی بازیگران مؤثر در این فرآیند معرفی شده‌اند و در فصل سوم ضمن بیان مهمترین مسائل امنیت ملی به استراتژیهای مناسب نیز طرح شده‌اند. در ادامه مسائل منطقه‌ای و جهانی که در مورد با امنیت ملی آمریکا بود مطرح شده‌اند و در نهایت برای دهه نود پیشنهادهایی داده شده که براساس آن استراتژی امنیتی آمریکا شکل و قوام یابد.

یادداشتها

۱- به نقل از:

- آرنت، هانا، خشونت، عزت‌الله فولادوند، تهران، خوارزمی، ۱۳۵۹، ص ۳۵.

2- Spender, Stephan, **The Year of The Young Reble**, New York, 1969, p. 179.

۳- درخصوص تأثیر زمان و مکان در تحدید مفهوم امنیت ملی نک:

- Evans, Gareth, **Cooperating for Peace: The Global Agenda for The 1990s & Beyond**, Allen & Unwin, 1993, esp. 5-50.

- Spiegel, L. Steven, **World Politics in New Era**, Harcourt Brace College Publishers, 1995, p. 502.

- Goodwin, P. Craufurd, (Editor), **Economics & National Security**, U.S.A, Duke University Press, 1991, esp. 122-6.

۴- درخصوص جایگاه بعد نظامی در شکل‌گیری تعریف امنیت ملی در دیدگاه سنتی، رک:

- World Politics in New Era, op.cit, p. 505.

- Fisher, Dietrich, **Nonmilitary Aspects of Security: A System Approach**, Great Britain, Combridge, University Press, 1993, p.Xi.

(در مقدمه این اثر دیدگاه سنتی طرح و بررسی شده است)

- Thompson, W. Scott & Jensen, Kenneth, (Editors) **Approaches to Peace: An Intellectual Map**, Washington D.C. United States, Institute of Peace, 1991.

۵- به منظور آشنایی با بستر طرح دیدگاه‌های تازه درخصوص امنیت ملی و تئوریهای مربوطه رک:

- **Nonmilitary Aspects of Security**, op.cit.

- Fisher, Dietrich and Nolte Wilhelm and Qberg, yar, **Winning Peace: Strategies & Ethics for a Nuclear-Free World**, New York, Crane Russak, 1989.

- Hollins, Harry & Powers, Averill & Sommer, Mark, **The Conquest of War: Alternative Strategies for Global Security**, Boulder, Colorado & London, Westview, 1989.
- 6- Lodgaard, Sverre and Birnhavn, Karl (Editors), **Overcoming Threats to Europe: A New Deal for Confidence & Security**, Oxford, Oxford University Press, 1987, p. 3.
- ۷- تعبیر فوق ناظر بر یکی از مشکلات بنیادین در حوزه امنیت است که از آن به «معضور» (Dilemma) امنیت ملی غالباً یاد می‌شود. در این باره نک:
- Herz, John, "Idealist Internationalism and The Security Dilemma", **World Politics**, No. 2, 1950.
- Jervis, Robert, "Cooperation Under The Security Dilemma", **World Politics**, 30:2, 1978.
- **World Politics in New Era**, op.cit.
- Scruton, Roger, **A Dictionary of Political Thought**, London Mac. Millan, Reference Books, 1982, p. 421.
- ۸- علی‌رغم تنوع این سؤالات می‌توان سؤالات اصلی را در چند محور کلی دسته‌بندی کرد. این سؤالات غالباً در میان محققین یا جمع قابل‌توجهی از آنان مدنظر بوده و به آنها پاسخهای گوناگونی داده شده است. جهت اطلاع از محورهای عمده مورد بحث نک:
- C. L. S., "The Economic Center of National Security", **Foreign Affairs**, 5:13, 1973.
- Balázs, Jozef, "A Note on Interpretation of Security", **Development & Peace**, N: 6, 1985.
- Martin, Laurence, "Can There Be National Security in An Insecure Aye?", **Encounter**, 60:3, 1983.
- Ullman, Richard, "Redefining Security" **International Security**, 8:1, 1983.
- 9- Buzan, Barry, **People, States & Fear: The National Security Problem in International Relation**, Harvester, Wheatsheaf, Hempstead, 1983, pp. 3-6.
- ۱۰- از جمله این آثار می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:
- Wolfers, Arnold, "National Security As An Ambiguous Symbol" **Discord & Collaboration**, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1962.
- Bull, Hedley, **The Control of The Arms Race**, London, Weidenfeld &

Nicdson, 1961.

- Bordie, Bernard, **War And Politics**, London, Cassell, 1973.

- Trager, Frand & Simonie, L. Frank, "An Introduction to The Study of National Security", in: F.N. Trager & Kronenberg (Edit), **National Security And American Society**, (Lawrence: University Press of Kansas, 1973).

- Beaton, Leonard, **The Reform of Power: A Proposal for An International Security System**, London, Chatto & Windus, 1972.

11- Barnet, J. Richard, "Challenging The Myths of National Security" **New York Times Magazine**, April 1, 1979, P. 25. (Quoted from: World Politics in New Era, op.cit. p. 501.)

۱۲- این دیدگاه به وسیله مولفان و محققان دیگری در حوزه امنیت ملی نیز اظهار شده است. ایشان در مجموع امنیت ملی را مفهومی اجوف می دانند که با هر برداشتی قابل پیر شدن است. برای مثال نک:

- Dalby, Simon, "Security, Modernity, Ecology: The Dilemmas of Post-Cold War Security Discourse", **Alternatives**, No.17, 1992.

- Walker, B. J., "The Concept of Security & International Relation Theory", University of California, Son Diego, Institute of Global Conflict & Cooperation, WorkingPaper, No. 3, 1988.

13- Kolodziej, Edward, "Renaissance in Security Studies", **International Studies Quarterly**, 3, Dec. 1992.

۱۴- در خصوص تحول مفهوم امنیت ملی با توجه به بستر تاریخی نک:

- Mandel, Robert, **The Changing Face of National Security: A Conceptual Analysis**, Green Wood Press, 1994, esp. pp. 2-19.

- Trager, Frank, op.cit, pp. 35-6.

- **World Politics in New Era**, op.cit, p. 542.

- Dalby, Simon, op.cit, pp. 95-107.

۱۵- پیچیدگی ذاتی مفهوم امنیت ملی مورد تأکید اکثر پژوهشگران این حوزه قرار گرفته است. برای مثال رک:

- Gallie, W. B, "Essentially Contested Concepts" in: MaxBlack (ed), **The Importance of Language**, (Englewood Cliffs, Ny: Prentice Hall, 1962).

- Little, Richard, "Ideology & Change, in: Buzan, Barry & Jones, Barry (eds),

Chang & The Study of International Relations, (London: Pinter, 1981).

۱۶- جهت قرائت شرح تفصیلی این عوامل، رک:

- **People, States & Fear**, op.cit, pp. 7-10.

17- Barry Buzan, **People States and Fear: The National Security Problem in International Relation**, Harvester, Wheatsheaf, 1983.

18 - Lorance Freedman, "Security", in: **Encyclopedia of Government and Politics**, (London: Routledge,1992), Vol. 2.

19- Stiven Brames & Mark D. Kilgore, **Game Theory and National Security**, Black Well, 1988.

20- Jaswant Singh, **National Security: An Outline of Our Concerns**, India, Yuganter Press, 1996, 112p.

21- Scruton, Roger, **A Dictionary of Political Thought**, Mac. Millan, Reference Books, London, 1982, p. 421.

22- See: Gady, L. Duanel, **From Warism to Pacifism: a Moral Continuum**, Temppe University Press, Philadelphia, 1989, esp. 109-143.

۲۳- در این باره نک:

- **Cooperating for Peace**, op.cit, esp. pp. 9-20.

- **World Politics in New Era**, op.cit, pp. 506-18.

- **Approaches to Peace**, op.cit. (Title: Transnationalism)

۲۴- در این باره با این دو دیدگاه رک:

- Bull, Hedly, **The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics**, New York, Columbia University Press, 1977.

- Waltz, Kenneth N. Man, **The State and War: A Theoretical Analysis**, New York, Columbia, 1959.

- Waltz, Kenneth N. Man, **Theory of International Politics**, Reading, Mas: Addison-Wesley, 1979.

- Morgen Thau, J., **Dilemmas of Politics**, Chicago, University of Chicago Press, 1958.

- Morgenthau, J., **Politics among Nations: The Struggle for Power & Peace**, New York, 4th (Edi), Knopt, 1976.

۲۵- جهت قرائت دیدگاه متفکران موردنظر رک:

- Mitrany, David A., **A Working Peace System**, Chicago, Quadrangle Books, 1966.

- Mitrany, David A., **The Functional Theory of Politics**, London, London Scholl of Economics & Political Science, New York, St. Martin's Press, 1975.

- Keohane, Robert and Joseph H. Nye (Edits), **Transnational Relations and World Politics**, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1971.

- Burton, John W., **International Relations: A General Theory**, Cambridge, Cambridge University Press, 1965.

- Burton, John W., **Systems, States, Diplomacy And Rules**, Cambridge, Cambridge University Press, 1968.

۲۶- دیدگاههای مختلف در کتب منتشر شده به وسیله اندیشه‌گران هر دو گروه به تفکیک آمده است که ما در ذیل یادداشت شماره ۲۰ و ۲۱ منابع اصلی را آورده‌ایم. در ضمن جهت قرائت کلیات مربوطه نک:

- **Nonmilitary Aspects of Security**, op.cit, p. 50.

۲۷- در مورد «منازعه» نک:

- Schelling, Thomas, **The Strategy of Conflict**, New York, Oxford University Press, 1960.

۲۸- در مورد «مذاکره» نک:

- Ikle, Fred, **How Nations Negotiate?**, New York, Evanston & London, Harper & Row, 1964.

- Binnendijk, Hans, **Nation Negotiating Styles**, Washington D. C., Center For Study of Foreign Affairs, Foreign Service Institute, U.S. Department of State, April, 1987.

۲۹- در ارتباط با «کل‌گرایی» نک:

- Schachter, Oscar, **International Law in Theory & Practice**, Hague Academy of International Law, Collected Courses, Vol. 178.

۳۰- این راهبرد متضمن سه الگوی مهم می‌باشد که در منبع ذیل آمده‌اند:

- Chaoucri, Nazli, "Analytical And Behavioral Prespective Couses of War & Strategies for Peace", PP. 272-98. (Quoted From: **Approaches to Peace**, op.cit)

۳۱- جهت قرائت توضیحات بیشتر در باب راهبردهای نظام‌مدار رک:

- **Nonmilitary Aspects of Security**, op.cit, esp. Xii-Xiii.

- 32- **National Security: DETENTE**, U.S.A, 1976.
- 33- Edward A. Klodoziej & Patrick A. Morgan, **Security and Arms Control**, Greenwood Press, 2 Volumes, 1989. (311p+413p)
- 34- Peter Mangland, **National Security and International Relation**, Routledge, 1990.
- 35- Fisher, **Nonmilitary Aspects of Security: A Systems Approach**,?.
- 36- Adam Roberts & Bendict Berry (Editors), **United Nations: Divided World**,?.
- ۳۷- به نقل از: برژینسکی، زیگنئیو، در جستجوی امنیت ملی، ابراهیم خلیلی، تهران، سفیر، ۱۳۶۹، ص ۳.
- ۳۸- درخصوص اهمیت این ابعاد نک:
- **Non military Aspects of Security**, op.cit, p.p. 3-9.
 - **The International Conference on The Relationship Between Disarmament & Development**, Convened by the United Nations General Assembly in New York, From August 24 to September 11, 1987.
- ۳۹- در باب این مؤلفه‌های ذهنی و عینی نک:
- Brodie, Bernard, **The Atomic Bomb & American Security**, Yale Institute of International Studies Mem Orandum, No. 18, November 1945.
 - **Nonmilitary Aspects of Security**, op.cit, pp. 3-10.
 - **From Warism to Pacifism**, op.cit, pp. 1-9.
- ۴۰- بوزان در این باره بحث مفصلی را طرح کرده است که ناظر بر تعدد ابعاد این مفهوم می‌باشد. نک:
- **People, States and Fear**, op.cit, pp. 19-20.
- در همین باره نیز رابرت ماندل به ترسیم نمودار پیچیده‌ای از مفهوم امنیت ملی و اجزاء مختلف آن اقدام نموده است که در مجموع پیچیدگیهای مفهوم امنیت ملی را نمایش می‌دهد. نک:
- **The Changing Face of National Security**, op.cit, pp. 26-7.
- در همین باب منبع ذیل نیز قابل توجه می‌نماید:
- **Cooperating for Peace**, op.cit, pp. 5-50.
- ۴۱- برای مثال نک:
- باقری، علی، کلیت و مبانی جنگ و استراتژی، تهران، مرکز نشر بین‌الملل، ۱۳۷۰، صص ۶۰-۲۲۵.

۴۲- برای مثال نک به:

- Arnet, Hannah, *On Revolution*, London, Penguell, 1963, (Section 3), esp. pp. 9-11.

- کاظمی، علی اصغر، *زنجیره تنازعی در سیاست و روابط بین الملل*، تهران، قومس، ۷۰.

- شالیت، بن، *روان شناسی رزم و درگیری*، نشر حریر، ۱۳۷۳.

۴۳- برای مثال نک:

- بوتول، گاستن، *تستبعی در ستیزه شناسی*، حسن پویان، تهران، چاپخش، ۱۳۶۴، صص ۴-۸۰.

- *روان شناسی رزم و درگیری*، پیشین، صص ۲۲-۱۹.

۴۴- برای مثال نک:

- عامری، هوشنگ، *اصول روابط بین الملل*، تهران، آگاه، ۱۳۷۰، همچنین:

- *Approaches to Peace*, op.cit, pp. 1-9.

۴۵- برای مثال نک:

- *World Politics in New Era*, op.cit, pp. 4-10.

- *Nonmilitary Aspects of Security*, op.cit, pp. 7-11.

۴۶- در این باره نک:

- *From Warism to Pacifism*, op.cit, pp. 39-77.

47- Andrei D. Sakharov, *Progress, Coexistence and Intellectual Freedom*, New York, 1968.

48- Georges Sorel, *Reflections on Violence (Introduction to the First Publication)*, New York, 1961.

49- Bertrand de Jouvenel, *Power: The Nature History of Its Growth*, London, 1952.

50- Georghew Geothals, and etc., *war: Studies from Psychology Sociology, Anthropology*, New York, Basic Book, 1964.

۵۱- تستبعی در ستیزه شناسی، پیشین. همچنین نک:

- Geothals, Georghew and ..., *War: Studies From Psychology, Sociology, Anthropology*, New York, Basic Book, 1964.

- Eckstein, Harry, *International War*, New York, Free Press, 1964.

52- Frank Horton & etc., *Comparative Deffence Pollicy*, 1974.

53- Norman A. Graebner (Editors), *The National Security: Its Theory &*

Practice 1945-1960. Oxford, Oxford University Press, 1980, 316p.

۵۴- جهت مطالعه بیشتر درباره این «ارتباط» نک:

55- Craufurd D. Goodwin (Edi), **Economics & National Security**, U.S.A, Duke Unversity Press, 1991.

56- Michel Rene, **National Security: Economics and Reigional Dimensions**, World watch Inc, 1989.

57- Jim Lightzel, **Economic & National Security**, Westview, 1993.

58- B. Kepstein, **Political Economy of National Security**, McGrawhill, 1992.

59- Charles Wolf, **Economic Dimensions of National Security**, Rand Crop, 1994.

60- Singh Narindar, **Economics & the Crisis of Ecology**, 3th (ed), London Bellew Books, 1989.

- زنجیره تنازعی در سیاست و روابط بین‌الملل، پیشین، بویژه ص ۱۲۲ به بعد.

۶۱- از جمله آثار مهم در خصوص بعد زیست محیطی، نک:

- Wall, Derek, **Getting There**, London, Green Print, 1990.

- Dobson, A, **Green Political Thought: An Introduction**, London, Huwin Hayman, 1990.

- Eckersley R., **Enviroment & Political Thought: To wards an Ecocentric Approach**, London, UGL Press, 1992.

- Dryzek, J., **Rational Ecology, Enviroment & Political Ecology**, Oxford, Blackwell, 1987.

- Norton, B., **Towards Unity Among Enviromentalists**, Oxford, Oxford University Press, 1992.

- Attfield, R., **The Ethnics of Enviromental Concern**, Oxford, Black Well, 1983.

- Nisbet, E. G., **Leaving Eden: To Protect & Manage Earth**, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.

62- Simon Dalby, "Security, Modernity, Ecology: The Dilemas of Post Cold-War Security Discourse", **Alternative**, 1992, N. 17.

۶۳- همین مدعا در منابع ذیل به تفصیل بیشتر آمده است:

- Momgold, P., "Security: New Ideals, Old Ambiguities", **The World Today**,

47:2, 1991, pp. 30-2.

- Lipschutz, R. D., " **One World or Meny? Global Sustainable Economic Development in The 2th Gentyury**", Bulletin of Peace Proposals, 22:2, 1991, pp.189-198.

- Singh, Narindar, **Economics & The Crisis of Ecology**, 3rd, ed, London, Bellew Books, 1989.

۶۴- لازم به ذکر است که مقولاتی از قبیل غذا، ملاحظات سیاسی و... نیز در همین حوزه قابل توجه می باشند که می توان جهت اطلاع بیشتر به منابع ذیل رجوع کنید:

- Warnok, John, **The Politics of Hunger: The Global Food System**, New York, Methuen, 1987.

در این کتاب مسأله غذا و تأمین آن به منزله یک مسأله بسیار حساس مدنظر قرار گرفته است و از بعد سیاسی منابع ذیل پیشنهاد می شود:

- Campbell, David, "Global Incription How Foreign Policy Constitutes the United States", **Alternative**, N: 3, 1990, pp. 263-85.

- Kaldor, Mary, **The Imaginary War**, Oxford, Blackwell, 1990.

- Kline, Bradley, **How The West Was One: The Representational Politics of NATO**", **International Studies Quartely**, 34:3, 1990, pp. 311-25.

65- A. Stuart Farson, David Stafford & Wesley K. Wark, **Security & Intelligence in a Changing World: New Perspectives for the 1990s, Great Britain**, Frank Cass and Co. LTD, 1991, 202p.

66- Caroline Thomas, **In Search of Security: The Third World in International Relations**, Wheatsheaf Books, 1978.

67- Neda Ravei, **National Security: Landscape, Decision Making ...** Lancers Books, 1991.

68- Brain L. Job (Editor), **The Insecurity Dilemma**, U.S.A, Lynne Rienner Publisher, Inc., 1992, 256p.

69- Bahgat Korany, Paul Noble and Rex Brynen (Editors), **The Many Faces of National Security in the Arab World**, MacMillan, 1993, 322p.

70- Desmond Ball (Editor), **The Transformation of Security in The Asia/Pacific Region**, Great Britain, Frank Cass & Co. Ltd., 1996, 244p.

71- Ahmad Hashem, **The Crisis of The Iranian State**, International Strategic

StudiesInstitute, 1995.

72- Jehan Calabress, **Revolutionary Horizons**, MacMillan, 1994.

73- Sharam Chubin, **Irans National Security: Capabilities, Intentions & Impact**, U.S.A, Washington D.C., The Carnegie Endowment for International Peace, (Copyright) 1994,108p.

74- Sam C. Sarkesian, **Policy Making & National Security of U.S.A**, Green Wood, 1988.

75- Paul Beracen, **Strategic Policy Macking for National Security**, Rand Crop, 1990.

76- Paul K. Davice, **National Security Policy Macking,in Non Securital Era,?**

77- Zagroskei, **Democracy & National Security**, Lynne Rienner, 1992.

78- Richard Smoke, **National Security And The Nuclear Dilemma**, McGraw Hill, Inc, 3th (Edition), 1993, 351p.

79- Amos A. Jordan, William J. Taylor, & Lawrence J. Korb, **American National Security: Policy & Process**, 3th (Edition), U.S.A, Johnshopkins University Press,1989, 633p.